

VATT-KESKUSTELUALOITTEITA
VATT-DISCUSSION PAPERS

20

EUROOPAN
INTEGRAATIO JA
SUOMI.
FINANSSI-
MARKKINOIDEN
INTEGRAATIO II.
PANKIT

Riku Huttunen

ISBN 951-561-025-7
ISSN 0788-5016

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Hämeentie 3, 00530 Helsinki

Valtion painatuskeskus
Pasilan VALTIMO
Helsinki 1992

Riku Huttunen

Huttunen, Riku: Euroopan integraatio ja Suomi, finanssimarkkinoiden integraatio II, pankit. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 1992. (C, ISSN 0788-5016, No 20) ISBN 951-561-025-7.

TIIVISTELMÄ: Rahoitustoiminnan lohkoista on EY:n sisämarkkinaprojekti edennyt pisimmälle pankkisektorilla, jota koskevat keskeiset direktiivit hyväksyttiin vuonna 1989 ja tulevat voimaan 1.1.1993. Euroopan talousaluesopimuksen kautta myös Suomi ja muut Efta-maat ovat mukana rahoitusalan integraatiossa, jossa lähtökohtina ovat yhden toimiluvan ja kotimaan valvonnan periaatteet. Kotivaltiossa myönnetyn toimiluvan on määrä oikeuttaa sekä sivukonttorien perustamiseen että ilman toimipistettä tapahtuvaan pankkipalvelujen myyntiin koko Eta-alueella. Suomalaisten pankkien toimintaympäristö on muuttunut viime vuosina oleellisesti säätelyn purkamisen ja pääomaliikkeiden vapautumisen myötä. Lainsäädäntöä on jo kehitetty vastaamaan pitkälti EY-säännöstöä, mutta muutoksia tarvitaan vielä mm. omistusrajoitusten ja luottokeskittymäsäännösten osalta. Vaikka kansainvälinen kilpailu kiristyy, ei odotettavissa ole suurta ulkomaalaisten pankkien ryntäystä Suomeen. Suhteessa asukaslukuun suomalainen pankkikonttoriverkosto on tällä hetkellä ylimitoitettu ja kotimaiset pankit joutuvat jatkamaan kustannusten karsimista vähentämällä toimipisteiden ja henkilöstön määrää. Tätä kehityssuuntaa tukevat osaltaan niin taloudellinen lama kuin pankkipalvelujen automatisointi. Perinteisen rahoitusvälityksen hinnanlaskupotentiaali ei näytä olevan Suomessa erityisen suuri - kansainvälistä vertailua kuitenkin vaikeuttavat mm. rahoitusjärjestelmien väliset kehityserot ja pankkipalveluiden kytkeminen toisiinsa. Pitkällä aikavälillä pankkikilpailun tehostumisesta kansantaloudelle aiheutuvat hyödyt jäänevätkin pienemmiksi kuin yleisen korkotason alenemisesta aiheutuvat hyödyt.

Avainsanat: pankit, rahoitusmarkkinat, yhdentyminen

Huttunen, Riku: Euroopan integraatio ja Suomi, finanssimarkkinoiden integraatio II, pankit. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 1992. (C, ISSN 0788-5016, No 20) ISBN 951-561-025-7.

ABSTRACT: The pace of financial integration in EC has been most rapid in the banking sector. The central directives affecting credit institutions were accepted in 1989 and will be in force by January 1st, 1993. The agreement between the EC and EFTA countries on the creation of the European Economic Area will also cover the financial sectors. One licence will enable a credit institution to supply banking services all over the EEA. The deregulation of lending rates and capital movements has changed the operational environment of Finnish banks quite rapidly in the last few years. Finnish bank legislation is already pretty consistent with EC regulations. Still, some revisions are needed concerning i.a. ownership restrictions. Although the international competition will intensify, there is no extensive entry of foreign banks to be expected in Finland. Relative to the country's population, the numbers of Finnish bank offices and bank employees rank among the highest in international comparisons. So it is obvious that costs must be cut down by removing over-capacity. The current economic depression and the highly automated payments system support this trend. The potential price reduction for banking services seems to be quite modest in Finland - however, international comparisons are difficult to make because of the differences in financial systems and cross-subsidisation between different financial services. In the long run benefits originating from the vanishment of international interest rate differentials will probably exceed the benefits from intensified competition in banking sector.

Key words: banks, financial market, integration

SISÄLLYS

	sivu
1 JOHDANTO	7
2 RAHOITUSMARKKINOIDEN INTEGRAATIO	7
2.1 Yleistä	7
2.2 Rahoitusmarkkinoiden integraatio EY:ssä	8
2.3 Rahoitusmarkkinoiden integraation vaikutuksia	8
3 PANKKISEKTORI INTEGRAATIOPROSESSISSA	9
3.1 Yleistä	9
3.2 Pankkitoimintaa koskevat säädökset EY:ssä	11
3.2.1 Luottolaitoksen perustaminen, omistaminen ja toimilupa	11
3.2.2 Luottolaitoksen vakavaraisuus ja valvonta	12
4 SUOMI JA PANKKITOIMINNAN INTEGRAATIO	15
4.1 Yleistä	15
4.2 Lainsäädäntö	16
4.2.1 Talletuspankkilaki ja rahoitustoimintalaki	16
4.2.2 Lainsäädännön muutospaineet	18
4.3 Pankkialan kehityspiirteitä	19
5 TALOUDELLISTEN VAIKUTUSTEN ARVIOINTIA	21
5.1 Kansainväliset selvitykset	21
5.1.1 Price Waterhousen raportti	21
5.1.2 Eftan selvitys	22
5.2 Suomi ja pankkipalvelujen hinnat	24
5.2.1 Tarkastelu kansainvälisten selvitysten pohjalta	24
5.2.2 Muita näkökohtia	25
5.3 Kansantaloudellinen merkitys	27
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	29
LÄHDELUETTELO	31
LIITE	32

1 JOHDANTO

Länsi-Euroopan taloudellinen integraatio on siirtymässä uuteen vaiheeseen. Euroopan yhteisön sisämarkkinaohjelma toteutuu pääosiltaan vuoden 1993 alusta, mikä merkitsee tavaroiden, palvelujen, pääomien ja ihmisten entistä vapaampaa liikkumista yhteisön sisällä. Sisämarkkinaohjelman keskeiset osat ulottuvat koskemaan myös Suomea ja muita Efta-maita Euroopan talousaluesopimuksen (Eta) myötä, jonka on määrä tulla voimaan 1.1.1993. Samanaikaisesti osa Efta-maista on jo päätynyt hakemaan EY-jäsenyyttä.

Syvenevä integraatio avaa monia mahdollisuuksia, mutta asettaa myös uudentyyppisiä vaatimuksia talouden eri toimialoilla. Tässä selvityksessä pyritään kuvailemaan ja arvioimaan taloudellisen integraation vaikutuksia pankkisektorilla. Tarkastelun pohjana ovat mm. EY:n pankkitoimintaa koskevat direktiivit sekä EY:n ja Eftan piirissä tehdyt rahoitusmarkkinoiden integraation vaikutuksia kartoittavat tutkimukset. Selvitys on jatkoa Valtion taloudellisessa tutkimuskeskuksessa tammikuussa 1992 ilmestyneelle rahoitusmarkkinoiden integraatiota vakuutuslaitosten osalta käsittelevälle keskustelualoitteelle (Voipio 1992).

2 RAHOITUSMARKKINOIDEN INTEGRAATIO

2.1 Yleistä

Rahoitusalan toimintaympäristö on perin pohjin muuttumassa Länsi-Euroopassa. Taloudellinen integraatio vähentää esteitä kansainvälisen toiminnan tieltä ja toimintojen sääntely ja valvonta yhtenäistyy. Samalla perinteinen jaottelu pankki-, vakuutus- ja arvopaperitoimintaa harjoittaviin yrityksiin on menettämässä merkitystään. Erityisesti pankkien ja vakuutuslaitosten välinen yhteistyö tiivistyy.

Euroopan rahoitusmarkkinoiden integraatio voidaan nähdä paitsi osana eurooppalaista taloudellista integraatiota myös osana maailmanlaajuisista rahoitusmarkkinoiden yhdentymistä, jossa Euroopan on pysyttävä kehityksen mukana. Ulkoiset paineet vaikuttavat osaltaan siihen, että Euroopan rahoitusmarkkinoiden on oltava kilpailukykyiset.

Rahoituspalvelusektori kuuluu kansantalouden keskeisimpiin toimialoihin. Se tuottaa nykyaikaiselle liiketoiminnalle elintärkeitä maksuliikenne-, rahoitus-, riskinhallinta- ja informaatiopalveluja. Tällä hetkellä pankki-, vakuutus- ja arvopaperitoiminnan palveluksessa työskentelee Länsi-Euroopassa noin 3 miljoonaa ihmistä (runsas 3 prosenttia työvoimasta) ja kyseisten toimialojen yhteenlaskettu osuus kansantuotteesta on 6-7 prosenttia. Rahoitussektorin merkitystä voidaan kuitenkin pitää suurempana kuin pelkästään kansantuoteosuuden perusteella olisi syytä päätellä - vaikuttaahan rahoitustoiminnan tehokkuus vahvasti kaikkeen taloudelliseen toimintaan. Lisäksi talouselämän riippuvuus tehokkaista rahoituspalveluista kasvaa jatkuvasti mm. kehittyvän informaatioteknologian vaikutuksesta.

---

¹ Tätä selvitystä varten saamistani kommentteista haluan erityisesti kiittää johtaja Jyrki Laaksoa Suomen Pankkiyhdistyksestä sekä osastopäällikkö Heikki Koskenkylää Suomen Pankista.

2.2 Rahoitusmarkkinoiden integraatio EY:ssä

Pyrkimys yhtenäisiin rahoitusmarkkinoihin on periaatteena kirjattu jo Euroopan talousyhteisön (EEC) perustamisasiakirjaan, vuonna 1957 solmittuun Rooman sopimukseen. Rahoituspalveluja koskien siinä mainitaan erityisesti: "Pankkien ja vakuutuslaitosten pääomaliikkeeseen liittyvien palvelusten vapauttaminen on toteutettava sopuosoinnussa pääomaliikkeen asteittaisen vapauttamisen kanssa." (61 artikla).

Rooman sopimuksen solmimisen jälkeen rahoitusalan integraatio eteni varsin hitaasti aina 1980-luvun puoliväliin saakka. Kehityksen tahti muuttui kuitenkin olennaisesti ns. valkoisen kirjan ja yhtenäisasiakirjan voimaantulon jälkeen. Milanossa 1985 hyväksytty valkoinen kirja on toimintaohjelma, jonka tavoitteena on sisämarkkinoiden voimaan saattaminen, ts. tavaroiden, palvelujen, pääoman ja ihmisten vapaan liikkumisen salliminen EY:n sisällä. Liikkumisen esteiden poistamiseksi laadittiin 279 toimintaohjeen, direktiivin luettelo. Nämä direktiivit on tarkoitus saada hyväksytyksi vuoden 1992 loppuun mennessä. Yhtenäisasiakirjassa (Single European Act, 1987) helpotettiin puolestaan EY:n päätöksentekoa määräenemmistöperiaatteen käyttöä lisäämällä.

EY:n piirissä käynnissä olevien rahoitusintegraatiohankkeiden tavoitteena on "eurooppalaisen rahoitusalueen" luominen, mikä tarkoittaa kaikki rahoituspalvelut kattavan vapaakauppa-alueen ja täydellisen pääomaliikkeiden vapauden toteuttamista sekä yhtenäisen valuutta-alueen perustamista talous- ja rahaunionin (economic and monetary union, EMU) muodossa. Tähän liittyen on EY:n piirissä harrastettu valuuttayhteistyötä Euroopan valuuttajärjestelmän (European Monetary System, EMS) puitteissa jo vuodesta 1979. EMS-yhteistyötä kohtaan tunnettu mielenkiinto on jatkuvasti noussut niin EY:n sisällä kuin myös sen ulkopuolisissa maissa samalla kun jäsenmaiden hinta- ja kustannuskehitys on muodostunut entistä yhtenäisemmäksi ja tarve kurssitarkistuksiin on oleellisesti vähentynyt järjestelmän myötä. Useimmat Efta-maatkin ovat jo kytkeneet valuuttansa arvon ecu-valuuttakoriin.

Alkaneesta integraatiokehityksestä huolimatta EY:n jäsenmaiden rahoitusjärjestelmät poikkeavat rakenteiltaan ja säätelypiteiltään edelleen huomattavasti toisistaan. Suuret hinta- ja tehokkuuserot ovat yhä tavallisia ja tarjolla olevat palvelut saattavat poiketa laadultaan olennaisesti maiden välillä.

2.3 Rahoitusmarkkinoiden integraation vaikutuksia

Rahoitustoiminnan sisämarkkinoiden toteuttamisen odotetaan yleisesti aikaansaavan huomattavia muutoksia markkinoiden toimintamuotoihin ja tehokkuuteen. Tätä kehitystä tukee myös kansallisella pohjalla etenevä säännöstelyn purkaminen, joka usein tähtää paitsi markkinoiden toiminnan tehostumiseen myös kotimaan rahoituspalveluyritysten kilpailuaseman turvaamiseen muuttuvissa olosuhteissa.

Toivottujen hyötyjen odotetaan syntyvän useiden eri kanavien kautta. Erityisesti mahdollisuudet hyötyä alueellisesti tai toiminnallisesti rajatuista markkinaolosuhteista vähenevät ja kilpailukykyisimmät tuottajat pääsevät laajentamaan toimintaansa. Tehokkuutta nostavat myös mm. kasvavat mahdollisuudet hankkia erityyppisiä rahoituspalveluja (pankki-, vakuutus- ja

arvopaperipalvelut) samasta toimipisteestä sekä sijoitustoiminnan ja rahoituspääoman hankinnan lisääntyvät vaihtoehdot tuottojen, kustannusten ja riskin suhteen.

EY-sisämarkkinoiden toteutumisen taloudellisia vaikutuksia arvioineen Cecchini-raportin osaraporttina ilmestyi vuonna 1988 Price Waterhousella teetetty tutkimus (The "Cost of Non-Europe" in Financial Services), jossa selvitettiin sisämarkkinoiden toteutumisen vaikutuksia rahoitussektorilla. Siinä arvioitiin rahoituspalvelujen potentiaaliseksi hintojen laskuksi EY-maissa 4-21 prosenttia ja kuluttajien ylijäämän lisäykseksi 11-33 mrd. ecua. Cecchini-raportissa rahoituspalveluiden tehostumisen on arvioitu aiheuttavan jopa kolmanneksen koko EY-sisämarkkinaprojektin kaikista hyötyvaikutuksista (Taulukko 1). Nämä arviot ovat kuitenkin joutuneet varsin ankaran kritiikin kohteeksi. Yleisesti voidaankin sanoa, että rahoitusmarkkinoiden yhdentymisen taloudellisten vaikutusten arvioiminen on hyvin hankalaa mm. siksi, että rahoitussektorin sääntely ja kehitysaste vaihtelevat suuresti maittain.

Taulukko 1: Sisämarkkinaprojektin toteutumisen keskipitkän aikavälin makrotaloudelliset vaikutukset EY:ssä (ilman talouspoliittisia toimia)

Vaikutusalue:	BKT (%)	Hinnat (%)	Työllisyys
Tullimuodollisuudet	0,4	-1,0	200 000
Julkiset hankinnat	0,5	-1,4	350 000
<i>Rahoituspalvelut</i>	<i>1,5</i>	<i>-1,4</i>	<i>400 000</i>
Tarjontatekijät	2,1	-2,3	850 000
Kokonaisvaikutus	4,5	-6,1	1 800 000

Lähde: Paolo Cecchini: Europas inre marknad 1992 (Stockholm 1989)

Eta-sopimuksen myötä myös Efta-maita ollaan vetämässä tehokkaasti mukaan Länsi-Euroopan rahoitusmarkkinoiden integraatioon. Efta onkin teettänyt Edward Gardenerilla ja Jonathan Teppettillä Price Waterhousen tutkimukseen pohjautuvan selvityksen rahoitusmarkkinoiden yhdentymisen vaikutuksista (EFTA Occasional Paper No. 33, 1990). Sen mukaan hintojen laskupotentiaali olisi Eta-vaihtoehdon toteutuessa Efta-maissa 14-34 prosenttia (Suomessa n. 20 prosenttia). Gardenerin ja Teppettin arvioihin on kuitenkin syytä suhtautua vähintään yhtä varauksellisesti kuin Price Waterhousen laskelmiin.

3 PANKKISEKTORI INTEGRAATIOPROSESSISSA

3.1 Yleistä

EY:n komissio on omaksunut yhtenäiset peruseriaatteet rahoituspalvelualan sisämarkkinoiden luomiseksi. Kotivaltion viranomaisten myöntämän toimiluvan on määrä oikeuttaa sekä sivukonttorien perustamiseen toisiin jäsenmaihiin että ilman varsinaista toimipistettä tapahtuvaan palvelujen myyntiin yli rajojen. Kotimaan valvontaviranomaiset ovat sisämarkkinoilla lisäksi vastuussa toimilupaa käyttävän rahoituspalveluyrityksen toiminnan asianmukaisesta valvonnasta

koko markkina-alueella. Yhden toimiluvan periaatteen ja kotimaan valvonnan periaatteen toteuttamisen edellytyksenä on EY-maiden rahoitusalaan koskevan lainsäädännön varsin pitkälle menevä harmonisointi. Rahoitustoiminnan lohkoista on sisämarkkinaprojekti edennyt pisimmälle pankkisektorin osalta. Keskeiset direktiivit - ns. toinen pankkidirektiivi, vakavaraisuusdirektiivi ja omia varoja koskeva direktiivi - hyväksyttiin vuoden 1989 aikana ja tulevat voimaan 1.1.1993. Pankkitoiminnan sisämarkkinoiden syntyminen EY:ssä on siten jo varmistettu.

EY:n pankkitoiminnan säännöstö koskee "luottolaitoksia" (credit institution), jotka on ns. ensimmäisessä pankkidirektiivissä (1977) määritelty talletuksia tai muita takaisinmaksettavia varoja yleisöltä vastaanottaviksi tai luottoja myöntäviksi yrityksiksi. Mm. keskuspankit ja postisiirtotoimintaa harjoittavat instituutiot on rajattu luottolaitoskäsitteen ulkopuolelle. Pankeille sallittavat vähimmäispalvelut on lueteltu kattavasti toisen pankkidirektiivin (1989) liitteessä (taulukko 2). Luetteloon on sisällytetty kaikki palvelutyypit, jotka direktiiviä laadittaessa on katsottu kuuluviksi pankkipalvelukäsitteen ytimeen. Mikäli pankin toimilupa kotimaassa kattaa nämä palvelutyypit, on se oikeutettu vastaavien palvelujen tarjontaan myös muissa EY-maissa. Luetteloa on tarkoitus voida joustavasti ajanmukaistaa uusien pankkipalvelujen kehittymisen myötä.

Taulukko 2: EY-pankin toimintamuodot toisen pankkidirektiivin mukaan

1. Ottolainaus yleisöltä (talletukset ja muut takaisinmaksettavat varat)
2. Luotonanto (ml. kulutusluotot, kiinnitysluotot, factoring ja forfaiting)
3. Rahoitusleasing
4. Maksujenvälitys
5. Maksuvälineiden liikkeellelasku ja hoitaminen (luottokortit, matkashekit ja pankkivekselit)
6. Takaukset ja sitoumukset
7. Omaan ja asiakkaan lukuun tapahtuva kaupankäynti:
  - a) rahamarkkinainstrumenteilla (shekit, vekselit, sijoitustodistukset ym.)
  - b) ulkomaanvaluutalla
  - c) futuureilla ja optioilla
  - d) valuutta- ja korkoinstrumenteilla
  - e) arvopapereilla
8. Osallistuminen osakeantoihin ja niihin liittyvien palvelujen tarjoaminen
9. Yritysten neuvonta pääomarakennetta, toimialastrategiaa, fuusioita ja yritysostoja koskevissa asioissa
10. Välitystoiminta rahamarkkinoilla (money broking)
11. Salkunhoito ja siihen liittyvä neuvonta
12. Arvopapereiden säilytys ja hoito
13. Luottotietopalvelut
14. Säilytyspalvelut

EY:n pankkisäännöstössä esiintyy luottolaitoksen ohella termi rahoituslaitos (financial institution), jolla tarkoitetaan yritystä, joka harjoittaa yhtä tai useampaa edellä esitetyn luettelon kohdissa 2-12 mainittua pankkipalvelua olematta kuitenkaan luottolaitos. Oleellinen erottava

tekijä on siis ottolainaus yleisöltä. Rahoituslaitoskäsite on tärkeä mm. pankkien osakeomistuksia koskevien säännösten ja konsernien näkökulmasta. (Pankit ja integraatio 1991 s. 20).

3.2 Pankkitoimintaa koskevat säädökset EY:ssä

Liitteessä (s. 32) on lueteltu keskeiset EY:ssä hyväksytyt pankkitoimintaa koskevat direktiivit. Näiden lisäksi joitakin direktiivejä on vielä ehdotusasteella. Sisämarkkinoiden toteutumisen kannalta tärkeimmät säädökset kuuluvat kuitenkin jo hyväksytyjen joukkoon. Direktiivien ohella EY on antanut joitakin pankkitoimintaa koskevia suosituksia, jotka eivät kuitenkaan ole jäsenmaita sitovia. (ks. esim. Bankerna och EG 7 1991 s. 4-29).

3.2.1 Luottolaitoksen perustaminen, omistaminen ja toimilupa

Toisen pankkidirektiivin mukaan pankkitoiminnan harjoittamiseen tarvittavan toimiluvan edellytyksenä on vähintään 5 milj. ecun (n. 28 milj. mk) perustamispääoma. Jäsenmaa voi tosin edellyttää tätä korkeampaakin perustamispääomaa omilta luottolaitoksiltaan. Lisäksi viranomaisten tulee voida valvoa luottolaitoksen omistusrakennetta sekä sen perustamisajankohtana että sen jälkeen. Tärkeä toimiluvan myöntämiskriteeri on luottolaitoksen keskeisten osakkeenomistajien - luonnollisten tai juridisten henkilöiden - sopivuus (suitability) pankkitoimintaan. Viranomaisten tulee olla vakuuttuneita siitä, että pankkia tullaan hoitamaan terveiden ja varovaisten liikeperiaatteiden (sound and prudent management) mukaan. Ennen toimiluvan myöntämistä viranomaisten onkin selvitettävä sellaisten osakkeenomistajien sopivuus, joilla on yli 10 prosenttia pankin pääomasta tai äänivallasta tai muuten merkittävä vaikutusvalta pankissa. Omistuksessa otetaan huomioon sekä suora että epäsuora omistussuhde. Vastaavasti kuin luottolaitosta perustettaessa tulee jokaisen, joka haluaa pankin toiminnan aikana hankkia omistukseensa 10 prosenttia suuremman osuuden pääomasta tai äänivallasta, hankkia tähän lupa viranomaisilta. Lupa tarvitaan myös silloin, kun omistus ylittää 20, 33 tai 50 prosentin rajan sekä tytäryhtiöksi muuttumisen yhteydessä.

EY-sisämarkkinoiden toteutumisen myötä EY-maiden pankeille taataan seuraavat uudet toimintavapaudet (Pankit ja integraatio 1991 s. 21):

- 1) Lupa sivukonttorin avaamiseen muissa jäsenmaissa ilman erillistä lupaa ja ilman diskriminoivia rajoituksia sivukonttoreiden sijainnin tai lukumäärän suhteen. Myöskään pääomavaatimusta ei sivukonttorille voida enää asettaa.
- 2) Lupa käydä kauppaa pankkipalveluilla muissa jäsenmaissa myös ilman pysyvää toimipaikkaa.
- 3) Lupa tarjota muualla yhteisön alueella kotimaisen toimiluvan mukaisia ja yhteisön pankkipalveluluetteloon sisältyviä palveluja huolimatta muiden maiden mahdollisesti suppeammista pankkitoiminnan rajoista.

Yhdessä EY-maassa myönnetty pankin toimilupa on siis hyväksyttävä automaattisesti myös muissa jäsenmaissa liikkeenperustamiseen oikeuttavaksi. Edellytyksenä on kuitenkin, että

toimiluvan antaminen ja kotivaltion pankkivalvonta tapahtuvat yhteisön säännösten mukaisesti ja tarjottavat pankkipalvelut kuuluvat hyväksytyjen toimintamuotojen luetteloon (ks. taulukko 2 edellä).

Pankin halutessa avata sivukonttorin toisessa jäsenmaassa on tästä ensin informoitava kotimaan viranomaisia. Mikäli hankkeeseen ei ole huomauttamista, tiedot toimitetaan edelleen sivukonttorin isäntämaan viranomaisille. Isäntämaan viranomaiset eivät ole oikeutettuja vaatimaan muuta toimilupaa kuin kotimaan viranomaisilta säädetyssä järjestyksessä saadun. Viranomaiset voivat kuitenkin yleisen edun nimissä kieltää kyseiseltä sivukonttorilta sellaisten palvelujen tarjoamisen, jotka eivät kuulu yleisesti sallittujen palvelujen joukkoon. Tytäryhtiöiden perustamisesta toiseen jäsenmaahan ja tähän liittyvästä valvonnasta ei toiseen pankkidirektiiviin sisälly erityisiä säännöksiä, lukuunottamatta säännöstä, joka edellyttää ennakkokonsultaatiota asianomaisten maiden pankkiviranomaisten välillä tällaisessa tapauksessa.

EY:n ulkopuolisten maiden pankkien sivukonttoreiden perustamisesta yhteisön alueelle on määrätty ensimmäisessä pankkidirektiivissä ja tytäryhtiöiden perustamisesta toisessa pankkidirektiivissä. Sivukonttorin perustamisoikeuden myöntäminen jää pääosin kunkin EY-maan omaan harkintavaltaan. Ensimmäisen pankkidirektiivin mukaan EY voi kuitenkin sopia vastavuoroisuusperiaatteen pohjalta kolmansien maiden kanssa pankkien sivukonttorien yhtäläisestä kohtelusta koko yhteisön alueella.

EY:n ulkopuolella pelättiin ennen pankkitoiminnan perusdirektiivien lukkoonlyömistä, että yhteisö asettaa tiukkoja vastavuoroisuusvaatimuksia sisämarkkinoille pyrkiville kolmansille maille. Toisen pankkidirektiivin lopullisessa versiossa on kuitenkin itse asiassa luovuttu koko vastavuoroisuustermistä. Salliakseen ulkopuolisten maiden pankkien päästä osalliseksi EY:n yhtenäisistä pankkimarkkinoista EY haluaa silti todeta, että sen omien jäsenmaiden pankeilla on "tehokas pääsy" ko. ulkopuolisten maiden pankkimarkkinoille ja, että ne saavat näissä maissa pankkeihin yleensäkin kohdistuvan, "kansallisen" kohtelun. EY:n komission onkin vähintään 6 kuukautta ennen toisen pankkidirektiivin voimaantulusta 1.1.1993 tutkittava, mitkä maat täyttävät kyseiset ehdot. (Pankit ja integraatio 1991 s. 23).

EY:n alueella nykyisin toimivien pankkien toimiluvat takaavat niille automaattisesti (ilman tutkintaa) sisämarkkinapankin oikeudet. Efta-maat ovat puolestaan monilta osin jo oma-aloitteisesti ryhtyneet toteuttamaan EY:n rahoituslainsäädännön mukaisia uudistuksia omassa lainsäädännössään ja hallintokäytännössään, joten ne täyttäisivät todennäköisesti joka tapauksessa (ilman Eta-sopimustakin) yhteisön em. ehdot. EY:n tulevaa suhtautumista esim. Yhdysvalloista ja Japanista yhteisön alueelle pyrkiviin pankkeihin on kuitenkin vaikeampi ennustaa.

3.2.2 Luottolaitoksen vakavaraisuus ja valvonta

EY:n luottolaitosten omia varoja koskevassa direktiivissä määritellään täsmällisesti, mitä elementtejä pankin omaan pääomaan voidaan sisällyttää. Yhtenäinen omien varojen määrittely onkin välttämätön pankkien vakavaraisuussäännösten yhtenäistämiseksi. Riittävät omat varat turvaavat pankin toiminnan jatkuvuutta ja suojaavat pankkiin sijoitettuja säästövaroja normaaliin pankkitoimintaan liittyviltä riskeiltä.

Pankkien oma pääoma jaetaan EY:n määritelmässä ensisijaiseen ja toissijaiseen omaan pääomaan. Sama periaatteellinen kahtiajako on tehty Kansainvälisen järjestelypankin (Bank for International Settlements, BIS) suojeluksessa toimineen Baselin pankkivalvontakomitean suosituksissa, joissa puhutaan "ydinpääomasta" ja "lisäpääomasta". Baselin komitean tavoitteena on, että kaikkia OECD-maiden pankkeja kohdeltaisiin yhdenmukaisesti. BIS:n säädökset ovatkin lähes yhteneväisiä EY-säädösten kanssa, mutta niillä ei ole samanlaista lain voimaa kuin EY:n direktiiveillä.

EY-pankkien omiin varoihin luettavat toissijaiset omat varat eivät saa ylittää määrältään varsinaisia omia varoja. Ensisijaiseen omaan pääomaan luettava erä "varaukset yleisten pankkitoimintariskien varalta" (funds for general banking risks) on kuitenkin vähennettävä siitä mainittua rajaa laskettaessa.

Jäsenmailla on oikeus noudattaa myös tiukempia omaa pääomaa koskevia määräyksiä. Omia varoja koskevan direktiivin merkitys on lähinnä käytäntöjen yhtenäistämässä ja järjestelmän selkeyden parantamisessa samalla kun se tarjoaa pohjan pidemmälle menevään vakavaraisuuden sääntelyyn.

Vakavaraisuussuhdedirektiivin mukaan luottolaitoksen vakavaraisuuteen vaikuttaa ennen kaikkea se, miten luottolaitos on sijoittanut eri varainhankintatavoilla saamiaan varoja. Luottolaitoksen saamiset ja sijoitukset jaetaan neljään riskiryhmään siten, että eri ryhmiin kuuluville varoille ja vastuusitoumuksille asetetaan niiden riskipitoisuuden mukaan erilainen oman pääoman vaatimus. Myös taseen ulkopuoliset sitoumukset jaetaan eri riskiryhmiin ja ne painotetaan sitoumusten riskipitoisuuden mukaisella kertoimella.

Pankin vakavaraisuutta mittaava suhdeluku lasketaan EY:n määräysten mukaan sen omien varojen ja riskipainotusta käyttäen yhteenlaskettujen saatavien ja sitoumusten osamääränä. Tällaiset suhdeluvut lasketaan sekä rahoituslaitoskonserneille kokonaisuuksina että niiden erillisille yksiköille. Riskipainotettujen saatavien kokonaissumman laskeminen tapahtuu kertomalla riskin suuruutta kuvaavalla prosentuaalisella painokertoimella vastaavien saatavien arvo ja laskemalla yhteen näin saadut tulot. Omat varat jaetaan tällä painotetulla summalla vakavaraisuussuhteen laskemiseksi. Riskittömät saatavat (esim. käteinen raha) eivät kasvata lainkaan suhdeluvun jakajaa kun taas korkeimman riskiluokan saatavat (esim. luotot yleisölle) kasvattavat sitä koko määrällään.

Vuoden 1990 lopulta lähtien EY on edellyttänyt luottolaitoksilta 7,25 prosentin vakavaraisuutta. Vuoden 1993 alun jälkeen vakavaraisuussuhde ei saa laskea 8 prosenttia alhaisemmaksi. Nämä vakavaraisuusvaatimukset ovat myös BIS:n suositusten mukaisia.

Varsinaisten vakavaraisuussäännösten ohella on tallettajien etuja pyritty EY:ssä turvaamaan antamalla suositus vakuusrahastojärjestelmistä (87/63/EEC). Siinä suositeltiin talletukset turvaavan järjestelmän perustamista niihin kuuteen jäsenmaahan, joista se silloin puuttui. EY:n komission tavoitteena on tehdä säännökset tallettajien saatavien turvaamisesta jäsenmaita velvoittaviksi.

EY:n komission suosituksen (87/62/EEC) mukaan luottolaitos ei saa keskittää luottojaan ja vastuusitoumuksiaan liikaa yhdelle asiakkaalle. Luottolaitoksen tulisi ilmoittaa viranomaisille kaikki luottokeskittymät, joiden määrä ylittää 15 % luottolaitoksen omasta pääomasta. Sallittava enimmäisraja tällaiselle luottokeskittymälle on 40 % omasta pääomasta. Suuria luottokeskittymiä (15-40 % omasta pääomasta) luottolaitoksella saa olla yhteensä enintään määrä, joka vastaa 800 % sen omasta pääomasta. Suositusta ollaan EY:n piirissä muuttamassa direktiiviksi. Direktiiviehdotuksen (COM(91)68-SYN333) mukaan luottokeskittymän enimmäisrajaa alennetaan 25 prosenttiin omasta pääomasta.

EY:ssä hyväksyttiin jo 1983 luottolaitosten konsernivalvontaa koskeva direktiivi. Siinä pyrittiin kehittämään luottolaitosten tarkastusta konsernipohjalla eli konsolidoidusti, jotta kotivaltion valvontaviranomaisten kokonaistarkastusta koskeva tavoite voitaisiin toteuttaa. Pääsääntöisesti konsolidoitu tarkastus tulee toimittaa, jos jäsenmaassa toimiva luottolaitos omistaa suoraan tai välillisesti vähintään 20 prosenttia toisessa jäsenmaassa toimivasta luotto- tai rahoituslaitoksesta. Konsernivalvonnan laajentamiseksi EY on juuri antamassa toista konsernivalvontadirektiiviä (direktiiviehdotus COM(90)451final-SYN306), jossa konsolidoitu valvonta laajennetaan koskemaan myös muita kuin varsinaisia luottolaitoksia silloin, kun joko emoyhtiö tai tytäryhtiö on luottolaitos (esim. holding-muotoiset finanssiryhmät). Uudessa direktiivissä annetaan lisäksi tarkempia määräyksiä konsolidoidussa tarkastuksessa käytettävästä tekniikasta. (Bankerna och EG 7 1991 s. 27-29).

Rahoituslaitosten kirjanpitoa ja tilinpäätöskäytäntöä sääntelevän direktiivin mukaan varojen arvostaminen tapahtuu pääsääntöisesti markkina-arvojen pohjalta. Taseessa varat ja velat ryhmitellään vaadetyypeittäin. Direktiivi liittyy läheisesti yleisiin yritysten tilinpäätöstä koskeviin direktiiveihin (78/660/EEC ja 83/349/EEC) ja sitä on tarkoitus uudistaa lähivuosina. Sivukonttoreiden tilinpäätösdirektiivin mukaan toisessa yhteisön jäsenmaassa toimivalta sivukonttorilta ei pidä vaatia erillistä tilinpäätöstä, vaan pankin kokonaistoiminnan tilinpäätös riittää. Sivukonttorin on kuitenkin annettava isäntämaan viranomaisten niin vaatiessa eräitä direktiivissä lueteltuja tietoja toiminnastaan. Tämänkin direktiivin sisältöä on tarkoitus tarkistaa lähivuosina.

EY:n säännöstö ei aseta esteitä pankkien omistuksille muissa luotto- tai rahoituslaitoksissa (financial institution). Luottolaitosten osuuksille muissa kuin rahoitussektoriin kuuluvissa yrityksissä asetetaan kuitenkin toisessa pankkidirektiivissä enimmäisrajat. EY:n pyrkimykset tällä alueella liittyvät lähinnä pankkitoiminnan riskien valvontaan, eivätkä niinkään kilpailullisiin tai taloudellisen vallan keskittymistä koskeviin näkökohtiin. Osakeomistuksiin voidaan nähdä liittyvän paitsi omistuksen kohteena olevan yrityksen toiminnan tuloksesta heijastuva välitön riski rahoituslaitoksen vakavaraisuudelle, myös rahoituslaitoksen varojen pitkäaikaisesta sitomisesta osakeomistuksiin koitua maksuvalmiusrasite. Pankkien omistusoikeutta muissa yrityksissä koskeekin kaksi rajoitusta. Ensiksi, pankin omistusosuus missään yrityksessä, joka ei ole rahoitus- tai luottolaitos, ei saa ylittää 15 prosenttia pankin omista varoista. Toiseksi, pankin määrättyä minimirajaa (10 prosenttia omistettavasta yrityksestä) suuremmat omistusosuudet rahoitusalan ulkopuolisissa yrityksissä eivät saa yhdessä kohota yli 60 prosenttiin luottolaitoksen omasta pääomasta. Näitä rajoja ei kuitenkaan sovelleta tilapäisen rahoituksellisen pelastusoperaation tai markkinatakausprosessin aikana. Omistusrajoituksia suhteessa itse omistuksen kohteena olevaan yritykseen ei ole asetettu.

4 SUOMI JA PANKKITOIMINNAN INTEGRAATIO

4.1 Yleistä

Rahoitusmarkkinaintegraatio Etan piirissä edellyttää Efta-mailta pitkälle menevää pankki- ja rahoitusmarkkinalainsäädännön harmonisointia EY-säännösten kanssa. Markkinoiden avautuminen on puolestaan jo synnyttänyt paineita pankkitoiminnan rationalisoimiseksi ja tehostamiseksi myös Suomessa. Perussuhtautuminen rahoitusalan integraatioon on kuitenkin ollut myönteinen.

Jo tapahtunut pankkien toimintaesteiden purkaminen, lainsäädännön harmonisointi ja kotimaisten rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkaminen ovat vieneet toimialan integraatiota Suomenkin osalta ripeästi eteenpäin. Suomalaista pankkitoimintaa ollaankin todenteolla siirtämässä kansantalouden avoimen sektorin osaksi. Tärkeimmät muutokset ovat olleet rahamarkkinoiden synty, yritysten ja osittain kotitalouksienkin rahoitusvaihtoehtojen tarjonnan parantuminen, rahoitussektorin yritysten lisääntyminen ja monipuolistuminen sekä rahoitus- ja sijoitustoiminnan voimakas kasvu. Samanaikaisesti pankkialan tila on kuitenkin oleellisesti vaikeutunut niin suhdanneluontoisista, talouspoliittisista kuin rakenteellisistakin syistä. Tämä onkin merkinnyt mm. ylitieiden konttoriverkkojen ja henkilöstömäärien supistuksia pankkisektorilla.

Suomen rahoitusmarkkinoille on pitkään ollut tyypillistä pankkikeskeisyys. Kotimainen, rahoitussektorin ulkopuolelta tuleva nettorahoitus on Suomessa suhteellisen vähäistä. Sen sijaan Suomi on kansainvälisesti verrattuna varsin riippuvainen ulkomaisesta rahoituksesta. Tämä johtuu ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin Suomessa on ollut pitkään vaihtotaseen alijäämä, jonka rahoittaminen edellyttää nettopääomantuontia ulkomailta. Toiseksi suomalaiset yritykset ovat viime vuosina kansainvälistyneet tekemällä suoria ulkomaisia sijoituksia, jotka on usein kustannettu kansainvälisiltä rahamarkkinoilta joko suoraan tai pankkien välityksellä hankitulla rahoituksella. Yritysten suora ulkomainen rahoitus on muutenkin selvästi lisääntynyt valuutansäännöstelyn vähenemisen myötä.

Kaiken kaikkiaan rahoitusmarkkinat ovat kehittyneet melko lailla samaan suuntaan kaikissa markkinatalousmaissa. Markkinat ovat kansainvälistyneet ja viranomaisten sääntely on selvästi vähentynyt. Kaikkialla ollaan menossa myös yhä kilpailullisempaan suuntaan. Suomessa kuten muuallakin myös rahoitusmarkkinoiden eri roolit ovat sekoittuneet. Yritykset ja yritysten perustamat rahoitusyhtiöt kilpailevat jo nyt pankkien kanssa samoilla markkinoilla. Yritysten omat rahoitusyhtiöt järjestävät yrityksille rahoitusta suoraan ulkomailta sekä kotimaasta. Toisaalta myös vakuutusyhtiöt ovat alkaneet kilpailla säästövarojen hankinnasta pankkien kanssa. Uusien markkinaosapuolten mukaantulo rahoitusmarkkinoille ei ole kuitenkaan romahduttanut pankkien asemaa rahoituksen välittäjänä. Pankit hoitavat edelleenkin valtaosan yleisön rahoituksesta. (Rantama 1990).

4.2 Lainsäädäntö

Suomen pankkilainsäädäntöä on jo jonkin aikaa pyritty kehittämään ottaen huomioon paitsi lainsäädännön kotimainen kehitystarve myös länsi-eurooppalainen integraatiokehitys. EY:n direktiiveillä onkin ollut selvä vaikutus luottolaitoksia koskevaan lainsäädäntöön.

4.2.1 Talletuspankkilaki ja rahoitustoimintalaki

Integraatiokehityksen huomioonottaminen näkyy etenkin uudessa talletuspankkeja koskevassa lainsäädännössä, joka tuli voimaan vuoden 1991 alusta. Uudistuksen ydin on kaikkien talletuspankkien eli liike-, säästö- ja osuuspankkien sekä Postipankki Oy:n toimintaa koskeva yhteinen laki (1268/90). Tähän lakiin sisältyvät säännökset pankkien toimiluvasta, toiminimestä, salassapitovelvollisuudesta, liiketoiminnasta, maksuvalmiudesta, vakavaraisuudesta sekä kilpailun turvaamisesta, asiakkaansuojasta ja vakuusrahastoista. Lailla luodaan eri talletuspankeille samanlaiset lainsäädännölliset oikeudet harjoittaa pankkitoimintaa. Talletuspankkilain ohella pankkeihin sovelletaan kuitenkin edelleen joko liikepankkilakia, säästöpankkilakia, osuuspankkilakia tai lakia Postipankki Oy:stä, joita myös uudistettiin talletuspankkilakia säädettäessä. (Laajanen 1991).

Lainsäädännön uudistaminen oli välttämätöntä jo siksi, että käynnissä oleva rahoitusmarkkinoiden integraatio edellyttää sellaista lainsäädännön kansainvälistä vertailukelpoisuutta, jota aiempi normisto ei täyttänyt. Luottolaitosten toiminnan monipuolistuessa, tehostuessa ja kansainvälistyessä eivät niiden toimintavapautta koskevat säännökset voi muutoinkaan oleellisesti poiketa toisistaan. Aiemmin pankkitoimintaa koskeneiden säännösten erot pankkilaeissa asettivat talletuspankkiryhmät keskenään eriarvoiseen asemaan. Uuden pankkilainsäädännön yhdeksi peruslähdekohdaksi otettiin se, että jokainen talletuspankki voi juridisesta muodostaan riippumatta asiantuntemuksensa, taloudellisten mahdollisuuksiensa ja oman pääomansa asettamissa rajoissa harjoittaa kaikkea pankkitoimintaa kuuluvaa liiketoimintaa. Pankkitoiminnan piiriin laskettavan liiketoiminnan ala on käytännöllisesti katsoen sama kuin EY:n toisessa pankkidirektiivissä määritelty.

Talletuspankkilainsäädännön keskeisin ja kauaskantoisin muutos aiempaan lainsäädäntöön verrattuna koski vakavaraisuuden sääntelyä. Yleisenä periaatteena oli ottaa vakavaraisuuden määrittämisessä käyttöön EY:n laatima malli, joka puolestaan perustuu Baselin pankkivalvontakomitean suosituksiin (HE 242/89). Uuden lain mukaan suomalaisen pankin vakavaraisuutta ei enää lasketa oman pääoman ja sitoumusten suhteena vaan kansainvälisen käytännön mukaisesti oman pääoman sekä saamisten, sijoitusten ja taseen ulkopuolisten sitoumusten suhteena. Vertaamalla pankin sitoumuksia sen omaan pääomaan ei voitaisi riittävästi ottaa huomioon pankin toiminnan luonnetta ja siihen liittyviä vakavaraisuusriskejä. Vaikuttaahan pankin vakavaraisuuteen ennen kaikkea se, miten se on sijoittanut eri varainhankintatavoilla saamiaan varoja.

Oma pääoma on jaettu ensisijaiseen ja toissijaiseen omaan pääomaan. Toissijaisesta pääomasta (pl. luottotappiovaraukset) voidaan vakavaraisuutta laskiessa ottaa huomioon enintään ensisijaisen pääoman määrä. Tällä pyritään estämään pankin vakavaraisuuden nojautuminen liiaksi toissijaiseen pääomaan.

Pankin saamiset ja sijoitukset on kansainvälisen mallin mukaisesti jaettu neljään riskiryhmään siten, että eri riskiryhmään kuuluville varoille ja vastuusitoumuksille asetetaan niiden riskipitoisuuden mukaan erilainen oman pääoman vaatimus. Myös taseen ulkopuoliset sitoumukset jaetaan eri riskiryhmiin. Lakiin ei kuitenkaan sisälly tarkkoja säännöksiä näiden sitoumusten riskiryhmittelystä, vaan pankkitarkastusvirasto antaa näistä asioista tarkemmat määräykset kansainvälisen käytännön mukaisesti.

Talletuspankin vakavaraisuuden on uuden lain mukaan oltava vähintään 8 prosenttia. Tämä vaatimus on käytännössä huomattavasti tiukempi kuin aiemmassa lainsäädännössä. Sen soveltamisessa noudatetaan siirtymäaikaa - pankkien on täytettävä 8 prosentin vaatimus viimeistään 1.1.1996. Käytännössä siirtymäaika koskee kuitenkin vain paikallispankkeja, sillä kansainvälistä toimintaa harjoittavien pankkien on täytettävä vakavaraisuusvaatimus jo 1.1.1993, jolloin BIS:n suositukset astuvat voimaan. Mikäli talletuspankki on konsernin emoyhtiö tai emopankki, oman pääoman vaatimus lasketaan myös konsernipohjalta.

Uusien kansainvälisten vakavaraisuusmääräysten soveltaminen suomalaisiin olosuhteisiin osoittautui talletuspankkilakia valmisteltaessa hankalaksi. Koska Baselin pankki-valvontakomitean suositus koskee vain kansainvälistä toimintaa harjoittavia pankeja, oli aluksi harkittavana, että uusi vakavaraisuusmalli ei koskisi paikallispankkeja tai että niiden vakavaraisuus voisi olla muita alempi. Tämä ajatus hylättiin kuitenkin kahdesta syystä. Ensiksikin pankkitoiminnan neutraalisuus edellyttää, että samoja toimintaoikeuksia vastaavat samanlaiset oman pääoman vaatimukset. Toisaalta jo lakia valmisteltaessa oli selvää, että EY tulisi ulottamaan luottolaitosten vakavaraisuutta ja omaa pääomaa koskevat direktiivinsä yhdenmukaisina kaikkeen pankkitoimintaan. Näistä syistä lähdettiin Suomessakin lainvalmistelussa siitä, että paikallispankit eivät saa erityiskohtelua siirtymäaikaa lukuunottamatta. (Laajanen 1991 s. 112-113).

Kuten aiemminkin, uudessa talletuspankkilaissa pankkien maksuvalmius pyritään turvamaan kassavarantovaatimuksen avulla - valmisteilla on lisäksi laki valtion vakuusrahastosta. Merkillepantavaa on, että maksuvalmiussäännöstöä ei ole vielä harmonisoitu EY:nkään piirissä, vaan kassavarantojärjestelmät poikkeavat toisistaan yhteisön jäsenmaissa. Harmonisointi myös tältä osin on kuitenkin tulevaisuudessa tarpeen - viimeistään talous- ja rahaunioniin siirtymisen yhteydessä.

Talletuspankki saa Suomessa omistaa osakkeita tai osuuksia muuta kuin pankkitoiminnaksi luettavaa elinkeinoa harjoittavassa yhteisössä enintään määrän, joka on kymmenen prosenttia yhteisön koko osake- tai osuuspääomasta tai kaikkien osakkeiden tai osuuksien tuomista äänistä. Sitä vastoin talletuspankki voi ilman tätä rajoitusta omistaa osakkeita tai osuuksia yhteisössä, joka tuottaa palveluja etupäässä talletuspankeille sekä pankkitarkastusviraston luvalla muussakin sille palveluja tuottavassa yhteisössä. Pankin oikeutta omistaa osakkeita tai osuuksia erilaisissa rahoituspalveluja tuottavissa yhteisöissä, kuten rahoitusyhtiöissä ja muissa luotto- tai rahoituslaitoksissa, ei ole rajoitettu. Kiinteistöomistusten kokonaismäärä saa puolestaan nousta enintään 13 prosenttiin pankin taseen loppusummasta.

Pankin oikeutta omistaa muita kuin pankkitoimintaa harjoittavia yhteisöjä on rajoitettu myös suhteessa talletuspankin oman pääoman määrään. Pankki ja sen kanssa samaan konserniin

kuuluvat yhtiöt saavat sijoittaa sellaiseen yhteisöön, josta niiden hallussa on yli 10 prosenttia, enintään määrän, joka vastaa 15 prosenttia konsernin yhteenlasketusta omasta pääomasta. Tällaisten sijoitusten yhteismäärä ei saa puolestaan kohota yli 60 prosenttiin konsernin omasta pääomasta. Nämä omistusoikeutta koskevat säännöt vastaavat pitkälti EY:n tämänhetkistä käytäntöä.

1.1.1992 voimaan tulleessa rahoitustoimintalaissa (1544/91) säädellään muiden luottolaitosten kuin talletuspankkien - rahoitustoimintaa harjoittavien osakeyhtiöiden, osuuskuntien ja hypoteekkiyhdistysten - toimintaa. Lain asiallinen sisältö vastaa olennaisilta osin (vähimmäispääoma, vakavaraisuus, omistusrajoitukset) talletuspankkeja koskevia vastaavia säännöksiä.

4.2.2 Lainsäädännön muospaineet

Eta-sopimus edellyttää Suomelta kuten muiltakin Efta-mailta pitkälle menevää pankkilainsäädännön harmonisointia EY-säännösten kanssa. Vaikka talletuspankkilakia valmisteltaessa otettiin huomioon mm. EY:n luottolaitosten vakavaraisuutta ja omaa pääomaa koskevat direktiivit, jäi lakiin säännöksiä, jotka eivät täysin vastaa EY:n direktiivejä. Tämä johtui paitsi siitä, että lakia valmisteltiin ajankohtana, jolloin Eta-neuvottelut eivät olleet vielä ajankohtaiset, myös siitä, että monet EY:n direktiivit eivät olleet lakia kirjoitettaessa vielä saaneet lopullista muotoaan. Rahoitustoimintalain säännökset poikkeavat EY-säännöstöstä samalla tavoin kuin talletuspankkilainsäädäntö. Eta-sopimuksen voimaansaattaminen edellyttääkin molempien lakien tarkistamista.

Pankkiryhmäkohtaisissa laeissa on talletuspankin perustamis pääoman vähimmäisrajaksi määrätty 25 milj. mk. Tämä on lähellä EY:n 5 milj. ecun vaatimusta. Luottolaitoksen perustamiseen, omistamiseen ja toimilupaan liittyvät säännökset eroavat kuitenkin Suomessa edelleen eräiltä osin EY:n linjasta. Ulkomaalaisten oikeus toimia pankin perustajina ja niiden hallinnossa on rajoitettu. Samoin ulkomaalaisten oikeutta omistaa osakkeita suomalaisessa luottolaitoksessa on rajoitettu lailla (684/78). Sen mukaan ulkomaalainen on oikeutettu omistamaan liikepankin tai luottolaitoksen osakkeita enintään määrän, joka vastaa 20 prosenttia pankin tai luottolaitoksen osakepääomasta. Valtioneuvosto on tosin erityisestä syystä voinut myöntää luvan hankkia osakkeita aina 100 prosenttiin asti. Eta-sopimuksen myötä ulkomaalaisomistusta pankeissa - kuten muissakin yrityksissä - ollaan kuitenkin vapauttamassa vuoden 1993 alusta (asiaa koskeva lakiesitys on tarkoitus antaa keväällä 1992). Ulkomaiselle luottolaitokselle, joka on kotimaassaan "riittävän julkisen valvonnan alainen", on jo vuoden 1991 alusta pitänyt myöntää lupa sivukonttorin perustamiseen Suomeen, jollei tämä ole "yleisen edun vastaista" (Laki 1282/90).

Kotimaan valvonnan periaatteeseen sopeutuminen edellyttää jo pitkälti EY:n mukaisten vakavaraisuutta ja omaa pääomaa koskevien säännösten lisäksi muitakin uudistuksia pankkilainsäädäntöön. Tarpeen on mm. ottaa käyttöön viranomaiskontrolli luottolaitosten omistajien sopivuuden ja omistusosuuksien suhteen sekä kehittää konsernivalvontaa. Myös EY:n luottojen ja vastuusitoumusten keskittämistä yhdelle asiakkaalle koskevat säännöt eroavat suomalaisista. Kun EY:ssä tällaisilla asiakaskeskittymillä on selvät ylärajat, Suomen talletuspankkilaisissa niistä sanotaan vain, etteivät ne "saa nousta määrään, josta voi aiheutua vaaraa pankin vakavaraisuudelle". Mukautuminen tiukkoihin ylärajoihin tuottaa Suomessa

sopeutusvaikeuksia erityisesti paikallispankeille, joille vakavaraisuussäännöksiin sopeutuminen on muutenkin vaikeinta. Riskikeskittymien ylärajan määrittäminen 25 prosenttiin omasta pääomasta merkitsee tosin sopeutumista myös suuremmissa pankeissa, sillä joidenkin teollisuuskonsernien vastuut suomalaisissa liikepankeissa ylittävät tämän rajan. Jatkossa suurimmat yritysriskit onkin hajautettava useamman pankin kesken.

EY:n kirjanpitoa koskevan direktiivin mukaan varojen arvostaminen tapahtuu pääasiassa markkina-arvojen pohjalta. Suomessa varojen arvostus tapahtuu puolestaan varovaisuuden periaatetta noudattaen. Myös mm. varojen ryhmittelyssä sekä poisto- ja varauskäytännöissä on eroja. Suomalaista kirjanpitolainsäädäntöä olisikin syytä uudistaa EY:n määräysten mukaiseksi, jotta esim. tilinpäätöstietojen kansainvälinen vertailu helpottuisi.

Kaiken kaikkiaan suomalainen pankkilainsäädäntö on jo sopeutumassa länsi-eurooppalaisen integraatiokehityksen vaatimuksiin. Monelta osin lainsäädäntömme on jo lähellä EY-säännöstöä. Muutokset ovat kuitenkin tarpeen erityisesti ulkomaalaisten luottolaitosten ja sijoittajien toimintavapauden laajentamiseksi. Samalla on muistettava, että taloudellinen integraatio ei ole kertaluonteinen, kiinteä ratkaisu, vaan vähitellen etenevä prosessi - EY:n pankkilainsäädäntö muuttuu ja kehittyy jatkuvasti, mikä edellyttää myös jatkuvaa sopeutumista.

4.3 Pankkialan kehityspiirteitä

Suomalaiset rahoitusmarkkinat ovat viime vuosina olleet melkoisten muutosten kourissa. Vaikka pankit hallitsevat edelleen yleisön rahoitusta, on niiden toimintaympäristö muuttunut oleellisesti erityisesti säätelyn purkamisen ja pääomanliikkeiden vapauttamisen seurauksena. Tilanne on muuttunut pankkien ohella myös luotonottajien kannalta. Ongelma ei ole enää niinkään rahoituksen saatavuus, vaan sen hinta ja siihen liittyvä epävarmuus ja riski.

Antolainauksen keskikorkosäätelyn asteittainen purkaminen 1980-luvulla siirsi vähitellen korkosäätelyn ulkopuolella olleen markkinaehtoisen antolainauksen (ns. harmaan rahan markkinat) pankkien taseisiin. Samalla luotiin edellytykset vapaaseen koronmuodostukseen perustuville monipuolisille ja tehokkaille rahoitusmarkkinoille. Varsinaiset pankkien väliset markkinat syntyivät vasta 1986, kun Suomen Pankki eriytti päiväluotto- ja talletuskoron toisistaan. Lopullisen sysäyksen rahamarkkinoiden nopealle kasvulle antoi kassavarantovelvoitteen poistaminen sijoitustodistuksilta tammikuussa 1987. Kun lisäksi sovittiin heliborpankkien alle vuoden mittaisten sijoitustodistusten homogeenisuudesta, alkoi sijoitustodistusten ja niihin verrattavien jälkimarkkinakelpoisten instrumenttien merkitys kasvaa huomattavasti. Toimivien rahoitusmarkkinoiden syntyyn vaikutti myös pääomanliikkeiden säännöstelyn purkaminen. (Malkamäki - Soltila 1991).

Myös pankkien antolainauksen rakenteessa on näkynyt markkinaehtoisuuden lisääntyminen. Vaikka suurin osa uusista luotoista on markkinakorkosidonnaisia, on niiden osuus koko luottokannasta vasta noin kolmannes. Peruskorkosidonnaisen luotonannon osuus luottokannasta oli vielä vuoden 1990 lopussa 63 %. Samaan aikaan yleisön talletuksista peräti 82 % oli peruskorkosidonnaisia. Toisaalta ulkomaisen rahoituksen osuus pankkien varainhankinnasta on jatkuvasti noussut.

Korkosääntelyn purkaminen on vaikuttanut myös pankkien palveluhinnoitteluun. Palvelujen hinnoissa on pyritty entistä enemmän kustannusvastaavuuteen, mikä on näkynyt ilmaisipalvelujen vähenemisenä ja monien palvelumaksujen korotuksina. Kaiken kaikkiaan pankkipalvelujen efektiiviset reaalihinnat ovat kuitenkin laskeneet viimeisen vuosikymmenen aikana. Vuosina 1981-1990 tämän laskun on arvioitu olleen noin 5 - 7 prosenttia vuodessa (Suominen - Tarkka 1991 s. 54-56). Kehityksen taustalla voidaan nähdä toisaalta lisääntynyt kilpailu joidenkin pankkipalveluiden tarjonnassa ja toisaalta pankkialan tuottavuuden kasvu, joka johtuu ennen kaikkea uuden teknologian käyttöönotosta. Tuottavuuden kasvusta 1980-luvulla kertoi myös pankkitoiminnan voittojen kasvu. Viime vuosina pankkien kannattavuus on kuitenkin yleisen taloudellisen tilanteen heiketessä kääntynyt selvään laskuun.

1980-luvulla pankkien henkilöstömäärä kohosi noin 10 000 hengellä samalla kun pankki-konttorien lukumäärä pysyi suurin piirtein samana. Vuosikymmenen lopulla pankkihenkilöstön (n. 53 000) ja konttorien (n. 3 500) lukumäärät olivat Suomessa Pohjoismaiden korkeimpia sekä absoluuttisesti että suhteutettuna asukaslukuun (Sukselainen 1990 s. 9-10). Tiukentunut taloudellinen tilanne onkin pakottanut pankit viime vuosina vähentämään niin toimipisteiden kuin henkilöstönkin määrää.

Pankkitoiminnan rationalisointi on yleensäkin tarpeen sopeuduttaessa avautuviin eurooppalaisiin markkinoihin. Säännöstellyissä suljetun talouden oloissa suomalaisten pankkien tehokkuus saattoi pysyä kansainvälisesti mitaten keskitasoa alhaisemmalla tasolla. Sääntelyn asteittainen purkaminen viime vuosina onkin parantanut luottolaitosten edellytyksiä vastata kansainvälisen kilpailun haasteisiin.

Vaikka yhdentymiskehitys merkitsee suomalaisille pankeille ennen kaikkea kilpailun kiristymistä, ei odotettavissa kuitenkaan välttämättä ole ulkomaalaisten pankkien ryntäystä Suomeen. Suomen markkinat ovat kansainvälisesti mitaten varsin pienet ja kotimaisten pankkien valmis konttoriverkko tarjoaa merkittävän kilpailuedun ulkomaisiin pankkeihin nähden etenkin yleispankkitoiminnan alalla, jolla myös kieli- ja kulttuurierot suosivat kotimaisia pankkeja. Varsinainen kilpailun kiristyminen koetaankin voimakkaimmin yritys- ja sijoitustoiminnan alueella, jolla voidaan tehokkaasti hyödyntää tietojärjestelmiä. Kilpailu lisääntyy erityisesti sijoitus- ja rahoitusvaihtoehtojen monipuolistumisen kautta.

Suomalaisen pankkitoiminnan kannalta Eta-sopimus ei muuta kehityksen suuntaa, vaan toimii lähinnä vääjäämättömän kansainvälistymistrendin nopeuttajana. Käytännössä Suomella ei ole varaa jättäytyä rahoitus- ja sijoitusmahdollisuuksia parantavan rahoituspalvelujen vapaakauppa-alueen ulkopuolelle. Talouselämän riippuvuus rahoituspalveluista kasvaa jatkuvasti ja samalla korostuu pankkipalveluiden tehokkuuden ja monipuolisen tarjonnan merkitys.

5 TALOUDELLISTEN VAIKUTUSTEN ARVIOINTIA

5.1 Kansainväliset selvitykset

5.1.1 Price Waterhousen raportti

EY:n Price Waterhousella konsulttityönä teettämässä Cecchini-työryhmän osaraportissa The "Cost of Non-Europe" in Financial Services (Luxembourg 1988) selvitetään rahoitusmarkkinoiden yhdentymisen vaikutuksia EY-maissa. Pankkitoiminnan ohella tarkestelussa ovat mukana vakuutus- sekä arvopaperisektori. Vertailu on suoritettu kahdeksan EY-maan - Saksan, Ranskan, Iso-Britannian, Italian, Espanjan, Alankomaiden, Belgian ja Luxemburgin - rahoituspalvelusektoreiden välillä. Price Waterhousen raportti onkin tähän mennessä mittavin yritys arvioida integraation vaikutuksia rahoituspalveluiden hintoihin.

Raportissa on pyritty arvioimaan rahoitusmarkkinoiden kv. toiminnan esteiden poistumisen potentiaalisia hintavaikutuksia vertailemalla erilaisten rahoituspalveluiden hintoja em. kahdeksassa maassa. Pankkipalveluista mukaan on otettu seuraavat tuotteet: yritysluotto, kulutusluotto, luottokortti, asuntolaina, remburssi, valuuttakauppa ja matkashekki¹.

Luottopalvelujen osalta hinnat on määritelty lainakustannusten ja maakohtaisen interbank-koron erotuksena - toisin sanoen ne mittaavat luotosta maksettavan hinnan ja rahan "tukkuhinnan" marginaalia. Näin ollen luottojen hintoihin eivät tutkimuksessa vaikuta yleisessä korkotasossa vallitsevat maiden väliset erot, vaan siinä tarkastellaan puhtaasti luotonvälityksen kustannuksia. Muiden kuin luottopalvelujen osalta on vertailtu suoraan palveluista perittäviä maksuja.

Palveluhintojen potentiaalisen laskun arvioimiseksi raportissa on laskettu jokaisen tuotteen osalta neljän alhaisimman hintahavainnon keskiarvo ja verrattu sitä yksittäisten maiden hintoihin (Taulukko 3). Niinpä esim. 100 prosentin hinnanlaskupotentiaali tarkoittaa, että ko. palvelun hinta ko. maassa on kaksinkertainen neljän halvimman hintahavainnon keskiarvoon verrattuna. Negatiivinen hinnanlaskupotentiaali merkitsee puolestaan, että ko. hinta on vertailutasoa alhaisempi.

Pankkipalvelujen (aggregaattia) implisiittistä hinnanlaskupotentiaalia laskettaessa on käytetty painotettua keskiarvoa, jossa eri palveluille on annettu painot niiden suhteellisen merkityksen mukaan. Niiden palveluhintojen, jotka ovat vertailutason alapuolella, on kuitenkin laskelmissa oletettu pysyvän ennallaan. Oletettua hinnanlaskupotentiaalia arvioidessaan raportin laatijat ovat lisäksi ottaneet huomioon maakohtaisia ym. tekijöitä, jotka pienentävät hintojen laskuvaraa 40 - 60 % (Price Waterhouse s. 144-163).

---

¹ Tutkimuksessa määriteltiin ko. tuotteet seuraavasti: yritysluotto 250 000 ecua (keskisuuri yritys), kulutusluotto 500 ecua, luottokortin luottoraja 500 ecua, asuntolaina 25 000 ecua, remburssi 50 000 ecua ja 3 kuukautta, valuutanvaihto 30 000 ecua sekä matkashekki 100 ecua (Price Waterhouse s. 102-104).

Taulukko 3: Pankkipalvelujen hintojen laskupotentiaali EY-maissa, %

	BEL	GER	SPA	FRA	ITA	LUX	NET	UK
Yritysluotto	-5	6	19	-7	9	6	43	46
Kulutusluotto	-41	136	39	105	121	-27	31	122
Luottokortti	79	60	26	-30	89	-12	43	16
Asuntolaina	31	57	119	79	-4	37	-6	-21
Remburssi	22	-10	59	-7	9	27	17	8
Valuutanvaihto	6	31	196	56	24	33	-46	16
Matkashekki	35	-7	30	39	22	-7	33	-7
Impl. hinnanlaskupotentiaali	16	33	34	25	18	16	10	18
Oletettu hinnanlaskupot.	8	13	20	13	9	8	5	9

Price Waterhousen laskelmat ovat alttiita monenlaiselle kritiikille. Ensinnäkin voidaan huomauttaa, että vertailun kohteena ovat pankkipalvelut eivät ole täysin homogeenisiä, vaan niissä on jonkin verran laadullisia eroja paitsi maiden välillä myös maiden sisällä, mikä vaikeuttaa "oikean" hinnan arvioimista. Myös palveluiden hinnoitteluperiaate vaihtelee maittain, eikä kaikista pankkipalveluista aina pyritä saamaan samantasoista tuottoa, vaan pankit ovat voineet mm. korkosääntelystä johtuen harjoittaa ristosubventointia palvelujen hinnoittelussa.

Toisaalta on syytä asettaa kyseenalaiseksi lähtökohta, jossa palvelujen hintojen laskupotentiaalia arvioidaan neljän alhaisimman hintahavainnon keskiarvon pohjalta. Vertailutasoa valintaa on vaikeaa perustella objektiivisesti (raportin tekijät sanovat pyrkineensä varovaiseen arvioon potentiaalisista hyödyistä) eikä tutkimuksessa ole otettu huomioon hintojen nousupotentiaalia samalla tavoin kuin laskupotentiaalia - vertailutasoa alhaisempien hintojen on oletettu pysyvän ennallaan. Tarkastelusta puuttuu lisäksi neljä EY-maata - Tanska, Irlanti, Portugali ja Kreikka, mikä todennäköisesti vaikuttaa tuloksiin.

Price Waterhousen raportissa ei tarkastella varsinaisesti rahoitusmarkkinoiden dynamiikkaa integraatiokehityksen aikana, vaan arviot perustuvat tilanteeseen "ennen" ja "jälkeen" integraation. Vaikka tutkimuksen numeerisia tuloksia onkin tarkasteltava kriittisesti, ovat kvalitatiiviset johtopäätökset silti selviä - rahoitusmarkkinoiden integraatio johtaa huomattaviin taloudellisiin hyötyihin mm. yhtenevän korkotason ja lisääntyvien rahoitusvaihtoehtojen ansiosta.

5.1.2 Eftan selvitys

Eftan Edward Gardenerilla ja Jonathan Teppettillä teettämä finanssimarkkinoita koskeva selvitys *The Impact of 1992 on the Financial Services Sectors of EFTA Countries* (Geneve 1990) pohjautuu Price Waterhousen raporttiin. Selvityksessä on pyritty samoista lähtökohdista ja osittain Price Waterhousen tuloksia hyväksikäyttämään arvioimaan kolmen erilaisen integraatiovaihtoehdon (ns. bilateraalin integraatio, Eta tai Eftan sisäinen integraatio) vaikutuksia Efta-maiden rahoitusmarkkinoilla.

Bilateraalisessa integraatiovaihtoehdossa on potentiaalisten hinnanmuutosten laskemisessa käytetty samaa vertailutasoa kuin Price Waterhousen raportissa, ts. neljän halvimman EY-maista saadun hintahavainnon keskiarvoa. Tämän lähestymistavan etuna on tulosten vertailtavuus Price Waterhousen raporttiin ja se korostaa EY:n merkitystä hintatason määrääjänä. Eta-vaihtoehdossa taas hintojen vertailutasot on laskettu uudelleen käyttäen tällä kertaa pohjana Eta-maiden halvimpia hintahavaintoja. Tällainen laskentatapa korostaa kuitenkin turhan paljon pienten Efta-maiden merkitystä yhdentyvillä rahoitusmarkkinoilla. Efta-vaihtoehdossa puolestaan ovat integraatiossalaskelmissa mukana ainoastaan Efta-maat ja sitä voidaankin pitää jo lähtökohdiltaan epärealistisena.

Taulukossa 4 onkin esitetty pankkipalveluhintojen laskupotentiaali bilateraalisesta integraatiovaihtoehdon mukaisesti, jota voidaan pitää Eftan tutkimuksen lähestymistavoista luontevimpana (Gardener - Teppett 1990 s. 31 ja 36). Taulukon lukuja voidaan suoraan verrata Price Waterhousen tuloksiin (taulukko 3).

Taulukko 4: Pankkipalvelujen hintojen laskupotentiaali Efta-maissa, %

	AUS	FIN	ICE	NOR	SWE	SWI
Yritysluotto	255	67	37	26	79	233
Kulutusluotto	91	-97	-174	276	11	103
Luottokortti	35	127	208	3	181	28
Asuntolaina	260	-328	-476	-92	80	49
Remburssi	33	-20	12	59	59	59
Valuutanvaihto	363	22	198	75	-90	48
Matkashekki	-25	29	-66	17	26	-81
Impl. hinnanlaskupotentiaali	67-68	20-29	19-31	34-36	40-45	50-51

Oletettua (indikatiivista) hinnanlaskupotentiaalia ei Eftan selvityksessä ole pankkisektorin osalta erikseen laskettu, mutta Price Waterhousen mukaisesti se voidaan arvioida 40-60 prosentiksi implisiittisestä hinnanlaskupotentiaalista, mikä Suomen tapauksessa merkitsisi n. 10-15 prosentin hinnanlaskupotentiaalia pankkipalvelujen osalta. Yleisesti ottaen Eftan selvityksen perusteella pankkipalvelujen hintojen laskupotentiaali on Eftassa suurempi kuin EY-alueella - Suomessa tosin pienempi kuin muissa Efta-maissa.

Eftan selvitykseen voidaan kuitenkin tietyiltä osin kohdistaa vielä ankarampaa kritiikkiä kuin Price Waterhousen raporttiin. Sen lisäksi, että tutkimuksessa on samoja metodologisia ongelmia, on tutkimuksen lähdeaineiston laadussa toivomisen varaa - esimerkiksi kaikki Suomea koskevat hintatiedot eivät ole samalta vuodelta (1987) kuin muu aineisto. Tuloksiin aiheuttaa harhaa myös vertailtavien pankkipalveluiden heterogeisuus maiden välillä.

5.2 Suomi ja pankkipalvelujen hinnat

5.2.1 Tarkastelu kansainvälisten selvitysten pohjalta

Vertailtaessa pankkipalvelujen hintoja kansainvälisesti muodostaa rahoitusmarkkinoiden erilainen kehitystaso ehkä suurimman ongelman. Tämä näkyy myös tarkasteltaessa Eftan selvityksen tuloksia Suomen osalta. Erityisesti luottopalvelujen hintoja vertailtaessa markkinoiden kehityserot vaikuttavat dramaattisesti saatuihin tuloksiin. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti tätä ongelmaa erityisesti asunto-, yritys- ja kulutusluoton osalta. Näiden luottopalvelujen painoarvo on yli 85 prosenttia tutkimuksen kattamista pankkipalveluista.

Price Waterhousen metodiikka perustuu luottohintojen osalta vuotuisten luottokustannusten ja markkinakoron (interbank-koron) välisen erotuksen tarkasteluun. Tällainen lähestymistapa edellyttäisi luottopalvelujen hinnoittelun tapahtuvan täysin tai lähes markkinaehtoisesti. Suomessa markkinaehtoisesta luotonannosta osuus oli kuitenkin 1980-luvun lopullakin suhteellisen pieni. Vielä vuonna 1990 talletuspankkien luotonannosta yleisölle vain n. 30 prosenttia oli sidottu markkinakorkoihin.

Suomea koskevat luottokustannusten arviot on varsinkin asuntoluottojen osalta tehty eri olosuhteissa kuin vertailumaissa. Tutkimusajankohtana markkinaehtoisesta koron käyttöä asuntolainoissa oli lähes olematonta. Tämä näkyikin Eftan tuloksessa, jonka mukaan asuntoluottojen hinta oli Suomessa 328 % alhaisempi kuin neljässä halvimmassa EY-maassa! Sen mukaan asuntoluottojen kustannukset olivat siis huomattavasti markkinakorkoa alhaisempia. Realistisemmän kuvan saamiseksi suomalaisten asuntoluottojen hinnoittelusta voidaan verrata 3 ja 5 vuoden markkinakorkoihin sidottujen asuntoluottojen keskimukkoja (13,61 ja 13,52 %) vastaaviin markkinakorkoihin (keskimäärin n. 12,6 ja 12,5 %) vuoden 1991 alkupuoliskolla. Niiden mukaan korkoeroa oli noin prosenttiyksikkö. Kun huomioidaan luotonoton lisäkustannukset tämä vastaa suurin piirtein EY-maiden vertailutasoa (1,5 prosenttiyksikön korkoero) Price Waterhousen raportissa. On kuitenkin syytä muistaa, että asuntoluotoista on Suomessa edelleenkin vain noin neljännes markkinakorkoihin sidottuja.

Eftan selvityksen mukaan yritysluottojen hinta oli Suomessa 67 prosenttia korkeampi kuin EY-vertailutaso. Toisin kuin asuntoluottojen kohdalla, käytettiin selvityksessä yritysluottojen osalta markkinakorkoon sidottujen luottojen hintatietoja. Arvio yritysluoton hinnasta vaikuttaa kuitenkin hieman liian korkealta. Yritysluottojen todellisten hintojen arviointi ja vertailu on erityisen hankalaa, koska luottomuotojen kirjo on laaja ja korko- ja palvelumaksujärjestelyissä on suuria asiakaskohtaisia eroja. Vertailtaessa esimerkinomaisesti talletuspankkien uusien markkamääräisten yritysluottojen korkoja 3 kuukauden helibor-korkoon, saadaan keskimääräiseksi korkoeroksi noin 0,8 prosenttiyksikköä (syyskuu 1990 - elokuu 1991). Muut luottokustannukset huomioonottaen tämä lienee lähellä Price Waterhousen laskemaa EY-maiden vertailutasoa (1,9 prosenttiyksikön korkoero).

Kulutusluoton hinta on Eftan selvityksen mukaan Suomessa 97 prosenttia halvempi kuin EY-vertailutaso (3,9 prosenttiyksikön korkoero). Arvio on selvästi väärä ja perustuu vertailukelvottomiin hintatietoihin. Käyttämällä vain markkinakorkoon sidottuihin kulutus-

luottoihin rajoittuvaa tarkastelua päädyttäisiin todennäköisesti selvästi korkeampiin luottokustannusarvioihin. Tältä osin ei kuitenkaan ole käytettävissä riittävän luotettavia tilastoja.

5.2.2 Muita näkökohtia

Kuten edellä havaittiin, on pankkimarkkinoiden tarkastelu suorien hintatietojen perusteella vaikeaa ja usein harhaanjohtavaa. Vaikeudet johtuvat sekä palvelujen että hintojen diffuusista luonteesta. Myös palveluiden kytkeminen toisiinsa vaikeuttaa hintojen määrittelyä. Suomessa pankit ovat usein asettaneet talletussuhteen luoton myöntämisen ehdoksi - näin luoton efektiivistä hintaa on voitu korottaa. Luottojen ja talletusten kytkeminen toisiinsa voi olla pankin kannalta järkevää vielä lainakorkojen säännöstelyn purkauduttuakin, jos talletuskorot ovat markkinatasapainon edellyttämää alhaisemmat. Tällöin pankit voivat kilpailla talletuksista myöntämällä edullisia luottoja talletusasiakkailleen.

Suominen ja Tarkka ovat tutkineet pankkien korkokatteen laskennallista jakautumista luotto- ja talletusmarkkinoiden kesken. Vertailukorkona voidaan tällöin käyttää sopivaa markkinakorkoa, johon laina- ja talletuskannan keskikorkoja verrataan. Taulukossa 5 on esitetty laskelma korkokatteen muodostumisesta ja eri tekijöiden vaikutuksesta korkokatteeseen viimeisen seitsemän vuoden aikana. Vertailukorkona on käytetty lyhytaikaista markkinakorkoa, vuodesta 1987 alkaen 3 kuukauden helibor-korkoa.

Taulukko 5: Laina- ja talletustuottojen osuudet talletuspankkien korkokatteesta, %

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991 (1-6 kk)
Lainatuotot (A)	-54	-49	-20	-0	-39	-42	-24
Talletustuotot (B)	129	132	98	78	122	125	108
Yhteensä (C=A+B)	75	82	78	78	83	83	84
Muu korkokate (D)	25	18	22	22	17	17	16
Koko korkokate (C+D)	100	100	100	100	100	100	100
Korkoriskit*	-9	-17	-21	-15	-25	-30	-27

*Korkoriskien realisaatio on määritelty pankkien menetyksinä verrattuna tilanteeseen, jossa koko antolainauskantaan olisi sovellettu uusien luottojen korkoa.

Lähde: Suominen - Tarkka 1991 s. 52

Taulukosta nähdään, että talletuksista saadut laskennalliset tuotot ovat yleensä jo yksin olleet korkokatetta suuremmat. Sitä vastoin luottojen marginaalit ovat lähes koko tarkastelujakson olleet negatiiviset. On kuitenkin syytä muistaa, että korkokate kuvaa nimenomaan toteutuneita tuottoja, joihin vaikuttavat realisoituneet korkoriskit (taulukon alin rivi). Korkoriskien realisoituminen näyttääkin suurimmaksi osaksi selittävän lainamarkkinoiden negatiiviset tuotot. Joka tapauksessa talletuspankkien korkokate on Suominen ja Tarkan tarkastelutavan mukaan ollut lähes kokonaisuudessaan peräisin talletusmarkkinoilta. Näitä tuloksia tulkittaessa on kuitenkin tarpeen huomioida Suomessa vallitseva "kaksikorkojärjestelmä", joka hankaloittaa yksiselitteisten johtopäätösten tekoa. Kun talletus- ja luottokannasta suuri osa on edelleen

peruskorkosidonnaista, ei vertailu markkinakorkoon anna täyttä kuvaa korkokatteen muodostumisesta.

Pankkien kytkiessä luotto- ja talletusmarkkinat toisiinsa ei luottojen ja talletusten hintaa voida ainakaan keskimääräisten korkotietojen avulla erottaa selkeästi toisistaan. Tällöin onkin parempi arvioida rahoituksenvälityksen eli luotto- ja talletustoiminnan hintaa kokonaisuutena kuin yksittäisten pankkituotteiden perusteella.

Pankkien korkokatteiden - kuten muunkin rahoituksenvälitykseen liittyvän informaation - kansainvälistä tarkastelua rajoittaa systemaattisen ja vertailukelpoisen tiedon niukkuus. Saatavissa olevat tilastot asettavat rajoja kansainvälisiin tilastovertailuihin perustuvalla analyysille. Tilastojen vertailukelpoisuutta heikentää mm. epäyhtenäinen tase- ja tuloslaskelmatietojen erittely sekä tilinpäätöskäytäntö. Taulukossa 6 on kuitenkin esitetty vertaileva arvio eri maiden pankkien tuloeristä ja kustannuksista.

Taulukko 6: Pankkien tuloerät ja kustannukset, 1980-luvun keskiarvo (% taseesta)

	Korkokate	Muut tulot	Kokonais- kustannukset
Espanja	3,9	0,9	3,2
Yhdysvallat	3,3	1,2	3,0
Norja	3,2	1,4	3,3
Italia	3,0	1,2	2,7
Portugali	2,7	1,0	2,2
Ranska	2,6	0,5	2,1
Kanada	2,6	0,8	2,1
Saksa	2,4	0,9	2,2
Ruotsi	2,3	1,0	2,0
<i>Suomi</i>	<i>1,8</i>	<i>2,1</i>	<i>3,0</i>
Belgia	1,7	0,5	1,5
Kreikka	1,6	1,7	2,5
Japani	1,4	0,4	1,1
Sveitsi	1,3	1,2	1,4
Itävalta	1,3	0,3	1,1
Luxemburg	1,1	0,3	0,4
Keskiarvo	2,3	1,0	2,1

Lähde: Suomen Pankkiyhdistys (Sukselainen 1991 s. 6)

Taulukosta nähdään, että rahoitusvälityksen kate on ollut Suomessa suhteellisen alhainen, noin viidenneksen pienempi kuin Länsi-Euroopan maissa keskimäärin. Sen sijaan muusta kuin perinteisestä rahoitusvälityksestä, mm. maksuliikennepalveluista ja arvopaperivälityksestä, saatavat tulot ovat Suomessa suhteellisen korkeita. Näiden tietojen valossa ei olekaan todennäköistä, että pankkien korkokate laskisi Suomessa suuresti rahoitusintegraation edetessä. Myös maksuliikennepalvelujen hinnanalaskuvara on Suomessa suhteellisen pieni tehokkaan

maksupalvelujärjestelmän ansiosta. Sitä vastoin mm. arvopaperivälityksen ja erikoistuneempien pankkipalvelujen osalta voidaan odottaa, että lisääntyvä kilpailu johtaa pienempiin tuloihin. Tämä aiheuttaa lisää paineita karsia kustannuksia, jotka jo muutenkin ovat kansainvälisessä mittakaavassa korkeata luokkaa. Kustannuksia on pitänyt korkealla ennen kaikkea pankkikonttoreiden ja -henkilöstön ylimitoitettu määrä. Tiheä pankkiverkosto on selvä kustannustaakka korkean palkkatason maassa, joten alkanut konttoriverkkojen supistaminen jatkuu myös tulevaisuudessa. Tätä kehityssuuntaa tukee myös pankkitoimintojen automatisoituminen, joka on Suomessa maailman huippuluokkaa. Itsepalvelun merkitys tuleekin yhä korostumaan varsinaisen konttoriverkoston harvetessa.

5.3 Kansantaloudellinen merkitys

Pankkisektorin integraation myönteiset vaikutukset näkyvät ennen kaikkea pankkien lisääntyvänä tuottavuutena sekä alentuvina lainakustannuksina. Luottojen hinnan aleneminen lisää investointeja ja alentaa erityisesti yritysasiakkaiden rahoituskustannuksia. Cecchini-raportin sanoin tuloksena on "läpi talouden kulkeva hinnanalennusten aalto", joka parantaa kuluttajien ostovoimaa. Kotitaloudet voittavat siis kahdella tapaa: rahoituspalveluiden hinnat halpenevat samalla kun yleinen hintataso laskee. Vaikutus on merkittävä mm. asuntotuotannossa, johon lainakustannukset vaikuttavat voimakkaasti. (Cecchini 1989 s. 137-138).

Taulukossa 7 on esitetty keskeiset EY:n ja Eftan selvitysten rahoituspalvelujen hintojen laskun kokonaisvaikutuksia koskevat arviot. Vertailuajankohta on vuosi 1986. Eftan selvityksen osalta on käytetty bilateraalisena integraation vaihtoehtoa, joka on lähinnä vertailukelpoinen EY:n selvityksen kanssa. Tutkimuksissa on tarkasteltu rahoitusintegraation etuja ennen kaikkea kuluttajan ylijäämän (consumer surplus) kannalta.

Taulukko 7: Rahoituspalvelujen hintojen laskun vaikutukset rahoitussektorin arvonlisään sekä kuluttajien ylijäämään

	Oletettu	Suora vaikutus rahoitus-		Vaikutus kuluttajien	
	hintojen lasku	sektorin arvonlisään		yliäämään	
	%	Milj. ecua	% BKT:sta	Milj. ecua	% BKT:sta
EY-8	10	20 617	0,7	21 614	0,7
EY-8 + Efta	15	27 033	0,9	28 699	1,0
<i>Suomi</i>	<i>15</i>	<i>359</i>	<i>0,5</i>	<i>381</i>	<i>0,5</i>

Lähde: Price Waterhouse 1988; Gardener - Teppett 1990

Esitettyjen lukujen valossa Suomelle rahoituspalvelujen hintojen laskusta aiheutuvat hyödyt ovat suhteellisesti pienemmät kuin muissa Eta-maissa keskimäärin. Vaikka tutkimuksiin on syytä suhtautua tietyin varauksin, voidaan niiden antamaa tulosta pitää oikeansuuntaisena. Etenkin perinteisten luottopalvelujen osalta hinnanlaskupotentiaali on Suomessa keskimääräistä pienempi, mikä vähentää hintojen laskun vaikutusta rahoitussektorin arvonlisään. Toisaalta myös

rahoitussektorin osuus kansantuotteesta on Suomessa pienempi kuin Länsi-Euroopassa keskimäärin.

Suomelle rahoitusmarkkinoiden integraatiosta koituvat hyödyt saattavatkin syntyä pitkällä aikavälillä enemmän yleisen korkotason laskun kuin pankkipalvelujen hinnanlaskun kautta. Luottorahan markkinahinta vaihtelee maiden välillä huomattavasti mm. yleisen talouspolitiikan uskottavuuden sekä hinta- ja valuuttakurssiodotusten mukaisesti. Pankkipalvelujen vapaakauppa ja pääomanliikkeiden vapauttaminen eivät yksin riitä häivyttämään eroja kansallisten korkotasojen väliltä, vaan siihen tarvitaan pitkälle vietyä talouspoliittista koordinaatiota. Mahdollinen EY-jäsenyys edellyttäne Suomen liittymistä EMS:n valuuttakurssimekanismiin ERM:ään (Exchange Rate Mechanism). Tällöin Suomi luopuisi oikeudesta muuttaa markan arvoa yksipuolisilla päätöksillä, mikä vähentäisi valuuttakurssihin liittyvää epävarmuutta ja johtaisi yleisen korkotason laskuun. 1990-luvun lopulla yhteisön on vielä määrä siirtyä talous- ja rahaunionin (EMU) kolmanteen vaiheeseen, jossa kansalliset valuutat poistuvat siirryttäessä yhteiseen valuuttaan, ecuun. Valuuttakurssiriskin poistuminen merkitsee samalla korkotason yhdentymistä. Suomen korkotaso on tällä hetkellä selvästi korkeampi kuin ERM-maissa (taulukko 8), joten korkotason yhdentymisen johtaisi Suomessa merkittävään lainakustannusten laskuun. Suomen korkotason ero EMS:n ankkurimaahan Saksaan on nyt noin 3 - 3,5 prosenttiyksikköä.

Taulukko 8: Suomen ja eräiden EY-maiden korkotasot (heinä - syyskuu 1991), %

	Lyhytaikaiset rahoitusmarkkinat		Pitkäaikaiset rahoitusmarkkinat	
	nimellinen	reaalinen*	nimellinen	reaalinen*
Belgia	9,24	6,7	9,33	6,8
Tanska	9,67	7,9	9,30	7,5
Ranska	9,54	6,9	9,46	6,9
Saksa	9,24	5,3	8,60	4,7
Italia	11,40	5,2	11,33	5,1
Alankomaat	9,27	4,9	8,81	4,4
Espanja	12,64	6,9	11,94	6,2
Iso-Britannia	10,59	6,5	10,47	6,4
<i>Suomi</i>	<i>11,66</i>	<i>8,4</i>	<i>12,07</i>	<i>8,8</i>

*nimelliskorko - kuluttajahintojen vuosimuutos

Lähde: OECD Main Economic Indicators

6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Rahoitusmarkkinoiden integraatio lähti EY:ssä uuteen vauhtiin 1980-luvun jälkipuoliskolla. Rahoitustoiminnan lohkoista on sisämarkkinaprojekti edennyt pisimmälle pankkisektorilla, jota koskevat keskeiset direktiivit - toinen pankkidirektiivi, vakavaraisuusdirektiivi ja omia varoja koskeva direktiivi - hyväksyttiin vuoden 1989 aikana ja tulevat voimaan 1.1.1993.

Eta-sopimuksen myötä Suomea ja muita Efta-maita ollaan vetämässä entistä tehokkaammin mukaan länsi-eurooppalaiseen rahoitusmarkkinaintegraatioon. Pääoman ja palveluiden vapaa kulku Eta-alueella edellyttää Efta-mailta sopeutumista EY:n säädöksiin myös pankkitoiminnan osalta. Peruseriaatteina rahoitusalan sisämarkkinoita luotaessa ovat ns. yhden toimiluvan periaate ja kotimaan valvonnan periaate. Kotivaltion viranomaisten myöntämän toimiluvan on määrä oikeuttaa sekä sivukonttorien perustamiseen toisiin jäsenmaihiin että ilman varsinaista toimipistettä tapahtuvaan palvelujen myyntiin yli rajojen. Kotimaan valvontaviranomaiset ovat sisämarkkinoilla lisäksi vastuussa rahoituspalveluyrityksen valvonnasta koko markkina-alueella.

Suomalaisten pankkien toimintaympäristö on muuttunut viime vuosina oleellisesti säätelyn purkamisen ja pääomaliikkeiden vapautumisen myötä. Pankkitoiminta on muuttunut yhä selvemmin avoimen sektorin osaksi, mikä näkyy myös pankkilainsäädännössä. Uudessa talletuspankkilaissa ja rahoitustoimintalaissa on otettu huomioon integraatiokehityksen asettamat vaatimukset. Suomalainen luottolaitoksia koskeva lainsäädäntö onkin jo monelta osin lähellä EY-säännöstöä. Muutoksia tarvitaan kuitenkin mm. omistusrajoitusten ja luottokeskittymäsäännösten osalta sekä ulkomaalaisten luottolaitosten ja sijoittajien toimintavapauden laajentamiseksi. Vakavaraisuutta ja luottokeskittymiä koskevat tiukentuvat säännöt tulevat Suomessa aiheuttamaan vaikeuksia varsinkin paikallispankeille. Pankkifuusioiden voidaan odottaa yleistyvän lähivuosina. Yhteistoimintaa kehitetään paitsi pankkien välillä myös pankkitoiminnan rajojen yli. Finanssiryhmät eli pankkien ja vakuutusyhtiöiden eritasoiset yhteenliittymät lienevät tulevaisuudessa yhä tavallisempia. Niiden muodostumista edistävät mm. varainhankinnassa ja riskien hallinnassa syntyvät tehokkuusedut.

Vaikka yhdentyvät rahoitusmarkkinat lisäävät kansainvälistä kilpailua, ei odotettavissa ole suurta ulkomaalaisten pankkien ryntäystä Suomeen. Suomen markkinat ovat pienet ja konttoriverkosto jo nyt ylimitoitettu. Fuusiot, yritysostot ja suomalaisten pankkien kanssa harjoitettava yhteistyö ovat kuitenkin keinoja, joilla kansainväliset pankit voivat tulla markkinoille tarvitsematta rakentaa uutta konttoriverkkoa. Kiinnostus yleispankkitoimintaan lienee kuitenkin vähäistä ja kilpailun kiristymisen koetaan voimakkaimmin yritys- ja sijoitustoiminnassa, jossa voidaan tehokkaasti hyödyntää nykyaikaisia tietojärjestelmiä.

Price Waterhousen sekä Gardenerin ja Teppettin 1980-luvun lopulla tekemien selvitysten perusteella pankkipalvelujen hinnanlaskupotentiaali on Suomessa pienempi kuin muissa Efta-maissa, mutta jonkin verran korkeampi kuin EY-maissa keskimäärin. Tutkimustulokset ovat kuitenkin avoimia kritiikille mm. siksi, että rahoitusjärjestelmien kehityserot ja pankkipalveluiden kytkeminen toisiinsa vaikeuttavat hintojen kansainvälistä vertailua. Suomessa luottojen ja talletusten kytkeminen toisiinsa on ollut tavallista, mikä näkyy myös pankkien korkokatteen rakenteessa. Verrattaessa rahoitusvälityksen katteita kansainvälisesti nähdään

toisaalta, että pankkien korkokate on ollut Suomessa verrattain alhainen, mutta muusta toiminnasta saatavien tulojen määrä suuri. Näiden tietojen valossa hinnanlaskupaine suuntautuu enemmän muihin pankkipalveluihin kuin perinteiseen rahoitusvälitykseen. Erityisen paljon painetta kohdistuu kuitenkin pankkien kustannusrakenteeseen. Suomalaisten pankkien kustannukset ovat kansainvälisesti mitaten korkeita, mikä johtuu suurelta osin ylimitoitetusta konttoriverkostosta. Kun lisäksi pankkitoimintojen automatisoitumisaste on Suomessa maailman huippuluokkaa, näyttääkin väistämättömältä, että pankkien konttori- ja henkilöstömäärää on supistettava myös lähivuosina pankkien kannattavuuden parantamiseksi. Yleinen taloudellinen lama kärjistää osaltaan tilannetta.

Pankkisektorin integraation vaikutukset näkyvät ennen kaikkea pankkien lisääntyvänä tuottavuutena sekä alentuvina lainakustannuksina. Kaiken kaikkiaan rahoituspalvelujen hintojen laskun vaikutus rahoitussektorin arvonnaisiin ja kuluttajien ylijäämään lienee Suomessa jonkin verran Eta-alueen keskiarvoa pienempi. Kansantalouden kannalta pankkitoiminnan tehostumisesta aiheutuvat hyödyt jäänevätkin pitkällä aikavälillä pienemmiksi kuin yleisen korkotason alenemisesta aiheutuvat hyödyt. Korkotason yhdentyminen keski-eurooppalaiselle tasolle edellyttää kuitenkin Etaa pitemmälle menevää talouspoliittista koordinaatiota - käytännössä jäsenyyttä EY:ssä ja sitä kautta talous- ja rahaunionissa EMU:ssa.

LÄHDELUETTELO

Bankerna och EG 7 (1991), Svenska Bankföreningen, September 1991.

Cecchini P. (1989): Europas inre marknad 1992, SNS Förlag.

The "Cost of Non-Europe" in Financial Services by Price Waterhouse, Full Report, Commission of the European Communities, Luxembourg 1988.

Euroopan talousyhteisön perustamissopimus, Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja C:1, Helsinki 1962.

Gardener E. P. M. - Teppett J. L.: The Impact of 1992 on the Financial Services of EFTA Countries, EFTA Occasional Paper No. 33, Geneve 1990.

Laajananen P. (1991): Uusi talletuspankkilainsäädäntö, Suomen Pankki A:79.

Malkamäki M. - Solttila H. (1991): Rahoitusmarkkinoiden kehitys 1980-luvulla, Suomen Pankki A:79.

OECD Main Economic Indicators, November 1991.

Pankit ja integraatio, Suomen Pankkiyhdistys 1991.

Rantama J. (1990): Rahoitusmarkkinoiden keskeiset muutokset, Suomen Pankki A:78.

Sukselainen T. (1990): Suomen ja Skandinavian talletuspankit 1980 - 1989, Suomen Pankkiyhdistys.

Sukselainen T. (1991): The Finnish Banking Sector and Financial Integration, Bank of Finland Bulletin, November 1991, Vol. 65, No. 11.

Suominen M. - Tarkka J. (1991): Rahoituspalveluiden markkinat ja tuotanto Suomessa, Suomen Pankki A:82.

Voipio I. B. (1992): Euroopan integraatio ja Suomi, finanssimarkkinoiden integraatio I, vakuutus, VATT -keskustelualoitteita No 15.

LIITE**EY:n keskeiset pankkidirektiivit**

	Voimaantulo
1. pankkidirektiivi (77/780/EEC)	15.12.1977
2. pankkidirektiivi (89/646/EEC)	1.1.1993
Omia varoja koskeva direktiivi (89/299/EEC)	1.1.1993
Vakavaraisuussuhdedirektiivi (89/647/EEC)	1.1.1993
Konsernivalvontadirektiivi (83/350/EEC)	1.7.1985
Tilinpäätösdirektiivi (86/635/EEC)	1.1.1991
Sivukonttoreiden tilinpäätösdirektiivi (89/117/EEC)	1.1.1991
Kulutusluottodirektiivi (87/102/EEC)	1.1.1990
Kulutusluottojen korkodirektiivi (90/88/EEC)	1.1.1993